

TO JE TISTO To je tisto česar komentatorji
 ne omenjajo
 to je tisto kar začutiš
 v svojem plemenu

smer stopala
 v kamnu izvira in teče na jug

začetek poti začenja konec
 in konec razdružuje poti
 a vid naju združuje

In zadolžitev narašča

Božje

Sandi Sitar

Nekaj let po vojni so preostale dele ruševin utrdili kot grozljiv spomenik. Obdelano kamenje so zložili v piramido z napisno tablo, ki je skopo poročala o dogodku. Kasneje je promet tam mimo zamrl, cesta se je razsula, vrnila se je divjina.

Toda že prej se je spuščala cesta v globel, kakor da je tam vsega konec. V resnici se je bilo mogoče z dna le povzpeti — naprej je bilo vse več gozda. Spodaj pa sta bili dve veliki, prazni hiši, vsaka vkopana na eni strani v strmino, na drugi viseča strmo nad cesto. Med škarpama je šel ozek prehod. Prekupčevanje z lesom ali kaj je omogočilo težko, solidno gradnjo. Takšna je bila tudi potrebna za kljubovanje v samoti. Nazadnje je tam živela le še dvojica; tisti na drugi strani je bil onemu edini človek na svetu. Dolgo so ju združevali zgolj posredni znaki medsebojne navzočnosti. Npr. odprto okno, ki je bilo prej zaprto. Za sušenje izpostavljena obleka je budila tam čez že občutke fizične telesnosti.

In vendar sta mnogo vedela drug o drugem, za vrsto let skoraj vse. Njuni skupni spomini so obsegali mnogo življenja v obeh hišah, mnogo moških kletev, ženskega joka in otroškega vrišča okrog visoko, s hlodi naloženih vpreg. Imela sta tudi skupno prihodnost, v tej je bilo predvideno zbližanje, odhod enega pa bi postal nujen razlog tudi za odhod drugega. Neizprosni in ozki izbor, v vsakem primeru usoden za njuno nadaljnje življenje, je držal vsakega na njegovem bregu in je odlagal vsako spremembo razen počasnega, a vztrajnega minevanja časa.

Včasih je kakor nezdrav, mrzel pot planila tesnoba: za vse bo prepozno, morda je že vse zamujeno. Toda že samo zagledanje na razdaljo čez cesto ju je povsem ohromilo. Kadar pa je bilo zagledanje obojestransko in hkratno, je njuno samoto zaposlilo za več dni, dokler nista vsak v sebi razkrojila

srečanja v neresničen, fantastično napihnjen dogodek. In spet je oživele dogajanje prvega dne, ko se je pomikal mimo voz z vsem, kar je obsegala njena družina živega in neživega. Voznikova prošnja za vodo je bila goli, dokaj neposrečeni izgovor (teklo je od vsepovsod, skladasto naloženi bregovi so obilo izcejali vodo), sredstvo zbližanja, pomoč iz zadrege, potni list v teh krajih, iskanje možnosti. Kot takšna se je obnesla: takratni naseljenci globeli so tako malo uporabljali hišo na drugi strani (čeprav skoraj na doseg, je bila vendarle od rok). Tako se je potovanje za tiste končalo, začelo se je sosedstvo.

Z brega na breg so nato leto za letom opazovali medsebojno postopno odhajanje. Prvi so šli v svet najmočnejši, z najboljšimi možnostmi za prodor. Odhajanje v dvoje — različnost spolov in bregov! — je bilo še bolj bežanje. Takó ali drugače so z vsakim odhajali tudi tisti, ki so ostajali. Dvoje ljudi se je tedaj začutilo na dnu globeli, njuna popolna osamljenost je bila le še vprašanje časa. Nesomeren, sestavljen v nenaravna razmerja je opazoval vibasto oddaljevanje vdovinih otrok, do poslednjega.

Odkritje je bilo med neurjem, kadilo se je od hudega dežja. Navzoči so se stisnili pod krošnje, vojaki so do zadnjega držali cevi k tlom, preden so jih dvignili za salvo. Svojci so se zbrali, čudili so se, koliko jih je izšlo iz te globeli in kako so se razmnožili. Nad sesedanjem šumeče tišine so doživljali trpko zmagoslavje svojih življenjskih moči. Hrupno so jih proslavili in takó onemogočili trenutek tihe posvetitve. Šele kasneje, nezavedno, je prišlo za njimi, da si niso mogli razložiti ne izvora ne pomena. Poleg njih le še kronike beležijo podrobnosti o zločinu v globeli. Vendar tudi te nerade segajo nazaj, kakor da bi bilo na predpreteklost najbolje pozabiti. Posamezne kronike si med seboj nasprotujejo, navajajo podatke, ki se pobijajo. V tem so točne — šele onstran točke izničenja smo priča njenemu skupnemu obstoju. Tam prek sta se takrat sešla.

Začelo se je z ukinitvijo vseh razumskih zavor, ko je vse sivalo v večplastnem, kroglastem prostoru brez smeri. Včasih je začutil prihajanje še dovolj zgodaj, da se je pripravil, da je usmeril, kam bo padel, in se je kolikor mogoče zavaroval. Tokrat se je začelo blizu ceste, prečkal jo je in se je pognal v strmino, ki se je — med splošnim trdevanjem in med naraščajočimi trzaji — vse bolj kopičila nad njim. Posrečilo se mu je, da je zadržal izbruh, dokler se ni prenesel gor. Butnil je v njena vrata, bil je že zadnji hip poslednjega trenutka, ko so se sosedne sfere že sesule in je sivino prebila kratkotrajna, a izredna vidljivost, hkrati v vseh smereh. Tedaj je z vrati odstranila pregrado med njima, njena podoba je napolnila vso kroglo njegovih obzorij in ob njej se je varno izpostavil na rob življenja.

Zlahka ga je prenesla na svoje ležišče, sedla mu je po diagonali nasproti, osvetljeni del izbe je bil med njima, medtem ko ju je somrak po koteh prizanesljivo medlil v polovično vidljivost. Tako ga je opazovala med prvimi znaki vračanja. Kasneje je zasopel globlje in tedaj je uskladila ritem svojega dihanja. Pretrgala je dremež, da je prižgala petrolejko. Kar je zagledala v žolti svetlobi, jo je pomirilo v spanec. Sredi noči jo je opazoval, kako se je sesedla vase, medtem ko so prihajali iz teme polnočni glasovi.

Tako sta se prvič videla od blizu: izmenoma in v izrednih okoliščinah. Zjutraj je ostal na postelji njegov odtis, trepetala je ob misli, da bi legla v premajhni kalup, vendar je šla z dlanmi čez neravnine, utrujena od noči. Spet si je želela njegove slabosti, slišala je že njegovo prihajanje, vendar je bilo samoprevara. Dokler ni z brega na breg razločno videla njegovega padca, njegovih dvignjenih rok in prijema v prazno. Stekla je v nasprotno strmino, med tekom je trikrat obstala, dokler ni prišla. Sedel je na tnalu, z nogami v kopici drv, ne manj presenečen. Spustil se je na tla, da je bil videti manjši ko prej, izmenjala sta nekaj iz neizgovorjenih stavkov iztrganih besed med njenim počasnim, hrbtnim umikanjem, dokler ni stala pod njim v bregu in sta si bila iz oči v oči.

Po tem sta se začela obiskovati, poredko, prišel je tisti, ki prvi ni izdržal. Kadar se nista našla, sta si puščala sporočila v obliki drobnih uslug, njene so bile bolj ženske (pospravljanje, to in ono v kuhinji), njegove bolj moške (kurjava, popravila). Tja v zimo z njenimi filigranskimi izdelki v snegu in ledu, s sledmi vsakogar, ki je šel po svojih stopinjah. Veliki hiši sta izpod debelih plasti stekleno bolščali druga v drugo in čakali, kaj se bo zgodilo. Kratkotrajne otoplitve so dale ledene sveče, ponoven hud mraz je preprečeval sneženje in tedaj je veter nosil drobne in ostre kristale, ki jih skoraj ni bilo videti in zaradi katerih skoraj ni bilo mogoče gledati. Odložiti sta morala skoraj vsa zunanja dela in tudi vrsto notranjih, navzven povezanih z orodjem, materialom ali posameznimi opravili. Le ždenje, ko je bilo opravljeno najnujnejše, in oživljanje potisnjenih potreb, stopnjevano ob čas preganjajočem ročnem delu. Zunaj pa je zamrznilo v brezvetrje še ozračje, čistega in bistrega mraza ni načenjalo nobena sprememba.

Med počasnim zamiranjem ognja je legala oblečena in težko odeta. Ob takšnih večerih ni prižigala luči, vendar se tema zaradi poplave beline zunaj ni zgostila. Ko je opazovala vijoličasto sevanje onstran okenskih pravokotnikov, je vlekla na ušesa. Vsak šum, ki mu ni takoj našla razlage, jo je vznemiril do napetega pričakovanja. Če je šum zamrl ali si ga je pojasnila, se ji je nakopičilo še malo več razočaranja, ki je bolečino pričakovanja dvigovalo k sladostrastju. Do brezumja vznemirjena je sredi noči vstajala v oledenelem prostoru, pritiskala je svojo vročino na rože na oknu in je skoz odtaljena mesta skušala tudi zagledati, kar je čutila. Naposled neprestanega ponavljanja tega početja že ni več prenesla, zato je zgodaj zjutraj stopila v sneg in je potegnila gaz do ceste. Na oni strani, od hiše do dna strmine, je bilo videti po bregu podobno sled. Treba bi bilo prestopiti čez cesto, le nekaj korakov iz gazi v gaz. Toda zadržala se je, to je prepustila njemu. Postala je še nekoliko v svojih zadnjih, najbolj oddaljenih stopinjah, in se ozirala po prihajanju, ki ga ni bilo.

Tisto zimo se njune gazi niso spojile. Vse do odjuge ne, ko so se polzeče plasti nabrale v mah nad jezercem na dnu globeli. Ponoči je gladina še zmrzovala, podnevi so pritekale na led nove vode, dokler ni skorja popustila pod preveliko težo. Tedaj, ko je vse kazalo, da med njima ni prehoda, je nepričakovano prišel. Skoraj molče sta se gledala, ostro, neprizanesljivo. Zdela sta se bolj utrjena, kar zmagovita po novi, dolgotrajni preizkušnji.

Ves čas sta drug pred drugim prikrivala obema znano. Zlagana igra je povzročila že neznosno mučnino. Z nenadnim, nenapovedanim odhodom je podrl to stanje. Za njim ni bilo klica, da bi ga vrnil.

Cesta je spet pridobila svoje gibanje, rast se je zganila, nad grebenom je v nočeh zamolklo bučalo od silnih dogajanj v elementih. Jutra so bila že bolj zgodnja in v enem od njih se je skoraj preveč očitno spustil na pot in prazen nahrbtnik na njegovi grbi je bil videti težak in postrani, ko je izginjal z njim navkreber po cesti. Njegove odsotnosti si nekaj časa preprosto ni hotela priznati, nato pa se je užaljena in obupana zagnala v nasprotni breg, stresla je zaklenjena vrata, segla je za tram po ključu in si je odprla. Ihtavo je prebrskala vso prostrano, vendar skoraj prazno notranjost. Iz razpoloženja v hiši je najprej sklepala, da se bo vrnil, nato pa tudi na predvideni čas njegove odsotnosti. Pomirjeno je sedela med njegovimi stvarmi, nato je stekla v svojo in se spet vrnila v njegovo hišo in je v njej pospravila za moško malomarnostjo in posledicami vročične mrzlice pred odhodom. Vendar se nekaj dni po tem še zmerom ni vrnil, zato jo je imelo, da bi spet razdejala vzpostavljeni red.

Šele pod noč enega naslednjih dni je prišel, videl je spremembe v hiši in si je zaželel njene bližine. V temi je robantil in preklinjal okoli njene hiše, toda ali ga ni slišala ali mu ni hotela odpreti. Moral se je vrniti v svojo samoto, medtem ko je po vsej hiši zalival in prižigal petrolejke (zmerom teže je prenašal temo), je bil prepričan, da z one strani oprezuje za svetlikanjem v njegovih oknih. Drugega za drugim je privil in zadušil sinje plamenčke in se je umikal iz nastajajoče teme v preostalo svetlobo, dokler mu ni ostal en sam osvetljen prostor, v katerem ni ugasnil luči. S plamenčkom na razboleli mrežnici je zaman skušal zaspati. Predstavljal si je, kako nedaleč stran poteka podoben boj za pomirjenje in spanec. Vse, kar je dosegel sam s seboj, je bila delna sprostitev od dolge, neravne poti zategnjenih mišic. Po vsej obilici popotnih vtisov je ostal obupno prazen in takó je s puščobo gledal tudi v prihodnost. Prevečkrat je že vnaprej preživel svojo vrnitev, da bi lahko od snidenja še kaj pričakoval. Onstran robov njune tihe globeli pa je slutil silna dogajanja, ki jih ni sodoživljal. Poskusil bo oživeti ob njej, in če mu to še ne bo uspelo, bo potegnil križ čez svoja velika pričakovanja, noče se dlje varati, plitvo bo prebredel svoj vek, še plitveje, da bi povzročil čim manj upora.

Vsem obiskom z vsemi prizadevanji navkljub si ves nadaljnji čas nista uspela približati. Cele ure sta se že navadila prebiti drug pri drugem, redko sta rekla besedo, le strmela sta se skozi mrak z vse bolj razširjenimi zenicami. Neizpolnjena pričakovanja sta jemala že kot nujen del svojih srečanj, kot nekaj nespremenljivega, čemur ne kaže posvečati prevelike pozornosti. Potem sta prvič popila skupaj. Prvi kozarček žganjice ju je stresel, toda ko se jima je pekoče razlil v žile, ko se je razgubil v žilicah in ju je zmrazilo, sta spet vlivala vase. Molče sta pila v enakih presledkih. Čutila sta skladnost skupnega početja, čeprav se ni dogajalo nič zunanjega. Med njima je bilo tihožitje s steklenico, nekaj orehi in pipo tobaka na grobi hrastovi mizi, nad katero sta vse niže omahovala, dokler nista poglela z lici na polite deske, skupaj z

lasmi. Iskala sta se na slepo z blodnimi rokami in se dolgo nista mogla najti. Potem sta se oprijela prek mize, s težkima glavama še vedno na njej, s krčevito prepletenimi prsti. Iz tega ju je prebudilo zahrbtno, zakasnelo delovanje pijače, ki jima je dvignila rezervne zaloge moči. Zdivjala sta v prostoru, zaletavala sta se v opravo, v stene, drug v drugega, dokler se nista spustila v kotu ob ležišču na tla.

Ko se je prebudila (na svoji postelji, oblečena, vendar neurejena, vsa mrzlo prepotena) v visokem dnevu, si ni znala ničesar pojasniti. Ne da bi bila vedela, ali ga je sploh uvedla, je vse znova podoživljala. Sumi so jo razdražili in šla je nadenj z vso predolgo zadrževano žensko ihto. Toda našla ga je v strmini nad hišo pri opravi, ki je močno presegal njegove zmogljivosti. Molče je poprijela na drugem koncu in dolgo sta skupaj delala. Potem je brez povabila stopila za njim v hišo. Spila sta iz kozarčka, in ko ji je hotel naliti še enega, ga je po kratkem pomisleku zavrnila in se je obrnila, ko si je nalil sam, nagnil in spil. Posedela sta še nekoliko, nista si imela kaj reči, še sta brezuspešno poskušala, nato pa sta se razočarana razšla.

Po tem neuspehu sta se še dolgo bala novega, zato si nekaj časa nista upala blizu. Ko je naposled le vstopil, je že prišel ves nemiren, že takoj od začetka tipajoč za hrbtno proti vratom. Zadržala ga je, kolikor se je dalo. Klela je oba skupaj, medtem ko se je spuščal k cesti, ko jo je prekoračil in se je vzpenjal k sebi. Nikakor ni nameravala takoj za njim, pa je le šla in ga je našla vsega pepelnatega po napadu, da si je očitala prezaposlenost s samo seboj, ko je v bližini bolezen. Spomnila se je pogostnosti prejšnjih napadov in izboljšanja v zadnjem času. Tudi njegovo zavedanje je šlo v tej smeri. Zdaj je bil razočaran, da se je sploh ponovilo. Iz občutka krivde je hlinil pred njo svojo slabost in izčrpanost. S tem jo je odgnal. Potem se je potegnil do okna in je vztrajal v mučni drži, dokler se ni prižgalo pri njej. Tedaj se je sprostil, položil je glavo in iz njega je prišla kletev kakor vzdih.

Minilo je še nekaj časa brez posebnih dogodkov. Med njima ni bilo ne več ne manj povezave. Čutila sta medsebojno zategnjenost, toda navidez mirno sta igrala drug pred drugim zaposlenost z vsakdanjimi opravki. Dokler nista spet sedla za mizo in k steklenici. Začela sta zlivati vase, z odporom, po tistem dogovoru, a vsak zase se je boril za ostanek jasnine, v kateri je hotel zagledati sebe, drugega in njuno skupno početje. Skrbno sta pazila, koliko je kdo spil, nihče ni hotel prehiteti in nobeden ni smel zaostati. Trdno sta vztrajala vsak na svoji strani mize, količina je bila že čezmerna in kasneje ni bilo mogoče ugotoviti, kaj se je še dogajalo. Ležala je v eni njegovih nenaseljenih sob, na koži je čutila dotikanje raskave, neprezračene, z vlago prepojene posteljnine. Iz nekega drugega prostora je slišala njegovo globoko in počasno smrčanje, prisluškovala mu je in se je znova potopila.

Stanovati je začela tu in tam, večinoma pri njem, le kadar ni bila pričrana vase, se je pod večer preselila na svoj breg. Vendar je zmerom bolj nerada odhajala, zlasti še, odkar so se v gozdu pojavili ljudje, se je pričenjala bati. Če le ni bilo prehudo, je raje ostajala z njim, pokrivala se je z roko čez usta in nos, da bi ugotovila njegovo postajanje za odprtimi vrati, trepetala je

med njegovim približevanjem, toda razočarano se je potegnila pod odeje, ko se je škripanje deščic v podu stišalo in umaknilo.

Po vseh teh letih naposled nista bila več sama. Ne le zaradi skupnega bivanja, bolj zaradi nenadnih prihodov ali le hitrih premikov mimo. Podnevi se je dogajalo, da je motorizirana kolona počasi prodirala po cesti, vzporedno z njo pa so se po bregovih prihulili vojaki. Nenadoma so se pojavili z namerjenimi avtomati, zahtevali so podatke in še pijačo, čeprav ji niso povsem zaupali. Včasih sta morala prenočiti večjo skupino v hiši na tej strani in včasih na tej in na oni, in njihov vodja je vselej planil pokonci, kadar je kateri od njiju pokazal najmanjše vznemirjenje. Kajti razen dnevnih so prihajali tudi nočni, manj strumno in vojaško, bolj skrito in nepričakovano. Tudi ti so zahtevali podatke, takoj nato pa pijačo in hrano. Povedala sta, kolikor sta vedela, dala, kar sta imela. Tudi ti so včasih prespali. Legali so na orožje, da so ga ves čas čutili pri sebi, zapadali so v težko, skoraj nezavestno spanje, iz katerega so bili pripravljeni vsak hip planiti. Zunaj so puščali svojo stražo, kadar se je kdo zamenjal, je takoj prišel noter, legel je na izpraznjeno mesto in že se ni v ničemer razlikoval od drugih, le po močnejšem izparevanju.

Najbolj sta se bala njihove pozabljenosti ali nenadnega srečanja. Skrbno sta zakopavala vse vojaške predmete, kadar pa so dnevnimi prespali, sta nočnim nastavljala dogovorjene znake. Skupaj sta hodila pregledovat hišo nasproti, večkrat sta našla v njej sledove prenočevanja in vselej sta jih skrbno prikrila. Ob večerih sta dolgo ostajala budna, vsak hip bi lahko kdo potrkal, porinil v špranjo svojo cev in tiho poklical druge. Kadar niso prišli, sta se polagoma in prikrito zazrla drug v drugega in včasih ju je spet zbližala pijača. Pila sta za izgovor, prezgodaj sta hlinila omotičnost in nezavedno početje, ki je v prebujanju strasti izgubljalo svojo zlaganost, dokler ni potrkalo, poklicalo. To ju je v hipu streznilo in vrglo vsaksebi. Včasih se je zgodilo, da se udarec po steklu ni ponovil, novega klica ni bilo in petrolejka ni za špranjo nikogar osvetlila. Kljub temu je prekinitev trajala še dolgo, hotela sta jo premagati z novim popivanjem, toda tedaj sta bila zares potrebna močne pijače in končalo se je v splošni iznemoglosti, zgolj z izraženo željo, brez možnosti za njeno uresničitev, in to je bila njuna nežnost.

Ob vsem prikrivanju sta se dodobra spoznala: njegovo pritlikavo pokvečeno figuro z nekaterimi zdravimi, povsem normalnimi telesnimi deli; njeno žilavo odpornost, ki je zaradi zakasnelega prebujenja obstala pred robom staranja — toda to drsenje po času je morala vsakokrat znova zadržati, priboriti si odlaganje, prav kakor on drsenje in odlašanje v bolezni.

Spet sta si želela združitve, njuna ljubezenska igra je začejala za mizo z vmesno steklenico, ko so se stresla vrata. Bilo je proti večeru, ne dan ne noč, zato nista mogla ničesar vedeti. Zunaj sta zagledala nenavadno veliko dnevnih, nenavadno opremljenih. Hiša je bila takoj njihova, potem ko so ju zaklenili v stransko sobo, kjer sta že skoraj v temi sedla na rob pregrnjene postelje in bi se bila najraje zvrnila nanjo, v uporabi zaradi tujega vdiranja, zastrašenosti in svoje nemoči. Tako pa sta le nepremično obsedela, odprta na široko, vsem znakom navzočnosti drugega, do skrajnosti občut-

ljiva, da sta planila na noge, že ko se je obrnil ključ in so ju potegnili ven. Morala sta pripraviti krop, vanj so pometali svoje konzerve, počakali, da je spet zavrelo, potem so konzerve napihnjene in vrele spuščali na mizo, da so vse hitreje trepetale na zunanjih krogih svojega dna. Ne iz lakote, zaradi reda so jedli. Potem so se sklonili nad zemljevide in se zanju niso več menili. Še malo in vstopil je visok, suh človek, ne vojak, skušala sta se spomniti, odkod ga poznata, sedel je ves mračen v kot in se ni maral meniti. Kar mu je kdo hotel vsiliti, je zavrnil. Nad zemljevidi je obstajal, iz njegovega zagotovila pa je bilo mogoče razumeti, da bo že našel pravo pot skozi goščo in noč. Nato je segel po steklenici, toda žganja ni bilo več. Grbavec se je dvignil, odropotal je nekam zraven, a preden se je vrnil, so že vsi odhajali. Iztrgali so mu steklenico, na pragu so pili, vsakdo je zastal, zamižal, nagnil, dal drugemu in odšel. Zadnji ni pil, potisnil je ostanek nazaj v njegove otrple roke, ki so še držale velikost steklenice, in za njim se je videlo, da je zunaj že svetleje kot v hiši.

Sedela sta v kuhinji sredi razdejanja, po cesti sta slišala težka vozila, in kasneje, iz večje daljave, streljanje. Dokler je trajalo, sta po malem popivala. Vedela sta, da tam zunaj umirajo ljudje, in si nista upala pomisliti nase. Opoldne se je vse umirilo, tedaj sta se dvignila in sta odšla v isto zatohlo in zatemnjeno kamro. Enako sta sedla na posteljni rob in sta čakala na primeren trenutek, na primeren gib, ki bi ga bilo mogoče nadaljevati. Bila sta nabita z žgočo vsebino, vendar ne napita. Nenadoma se je vznemirjeno in okorno obrnil k njej in ona je storila vse, da bi mu olajšala. Bila sta že blizu, ko so ju iz daljave dosegli prihajajoči glasovi, tedaj sta še hitela, toda ko je odrinjena kuhinjska miza udarila v steno, je zagledala v njegovem obrazu znane znake prihajanja in ga je iztisnila. Vzpel se je, nečloveško zakričal in padel. Isti hip so se trije na vse pripravljeni vojaki zagozdili v odletelih vratih. Žensko na postelji so prezrli, poblazneli od groze so boljčali v pohabljenno telo, ki se je lomilo, penilo in vse bolj pogrezalo vase. Tedaj je bila že pri njem, že mu je skušala popolnoma brezsmiselno razkleniti v dlani zajedene nohte, oni pa so odstopili in so potegnili vrata za seboj.

Potrebno je bilo veliko vrele vode, ukaze je prevajal visoki in mrki. Bolničarji in zdravnik so si zavihali rokave in več ur niso pretrgali dela. Krvaveli so od tuje krvi, noter pa so tiščali novi in novi ranjenci. Spodaj so nanje čakali kamioni, ko je kateri odpeljal, se je pomaknila cela kolona za enega naprej, in je spet obstala v čakanje. Do večera je bilo vse možno opravljeno, z nočjo so premiki na cesti zastali. Stražarji so odhajali na svoja mesta v zunanjem krogu, močno oborožene patrole so se vračale, kratko poročale, nato pa kar v bližini polegale od utrujenosti in popuščene napetosti. Bolničarji so si polili roke z vodo in alkoholom, nato so jedli. Zdravnik je zavrnil njihovo pobudo, obrnil se je k ženski in jo opazoval skoraj spoštljivo, vso zariplo nad lonci in paro. Tedaj je nekdo iz ozadja spregovoril o njej nekaj besed, zdravnik je potisnil žensko pred seboj, do sobe in postelje z bolnikom. Videl je dovolj že od daleč, vendar je v znak pozornosti še vpraševal, kako dolgo in kako pogosto. Na postelji se je začelo gibanje, združeno z obupnim prizadevanjem po vzpostavitvi stika. Ženska se je sklonila nizko

nad spačeno šepetanje in je posredovala le njej razumljivo vprašanje. Šlo je čez prevajalca, ki je povedal tudi zdravnikov odgovor: Ali se da zdraviti? — Po vojni, morda po vojni!

Več dni sta porabila za čiščenje. Po tem, kakor da se je vojna prenesla; da je prenehala, si nista upala verjeti. Olajšanju sprva nista hotela popustiti, polagoma pa sta se iz prežeče usmerjenosti navzven spet obrnila vase, prodirala sta si pod otrdelo lupino in sta odkrivala v sebi stvari, ki sta si jih s tiho radostjo izmenjavala. Vendar sta se šele preizkušala, nista si upala nič prehiteti, puščala sta času čas.

Okrog njiju se je vse odpiralo v zrelo polnost. Barve so bile nasičene, vendar še niso pojemale. Kakor po dolgotrajnem dežju so se odpirali čisti razgledi. Vse se je zdelo blizu. Gozd, kadar je miroval, je imel kristalen zvok, kadar se je zganil, je bilo mogoče razločiti posamezne glasove. Daleč na vse strani je bilo čutiti brezkončno raztezanje sveta, ki se je začel iz njune globeli. Vse se je zdelo smiselno in med seboj povezano. Gojila sta dragocene spomine, vendar nista ostajala v preteklosti, prihodnost je obetala več.

Takrat se je zgodilo, da so prišli nočni o belem dnevu. Presenetili so ju v bregu nad hišo. Potisnili so ju nazaj, k oknom in vratom se je postavil kdo s puško in zapletli so se. Bili so na koncu svojih telesnih moči, na vršičkih živcev in takšni so bili z njima. Ko sta zanikala svoje sodelovanje, se jima je dal prepoznati visoki, mračni civilist-prevajalec. Malo je govoril, a besede so težko padale. Kar se je takrat zdelo edino mogoče, se je slišalo zdaj nezaslišano. Nista se zagovarjala, prepustila sta se tožilcu, ki bi bil lahko njun edini zagovornik. Bolj ko sta se zavedala resnosti položaja, bolj jima je bilo vseeno. Tako kot drugim, ki so skupaj z njima komaj čakali, da bo konec. Medtem so se skušali oživeti s pijačo.

Vračali so se k istim obdolžitvam in pretnjam, dokler ni z brega nad njimi čeznje siknil rafal. Odvrnili so se od njiju in v presledkih poskakali iz hiše. Streljanje se je oglasilo na obeh straneh. Ko so spodnji prodrli do poslopja in našli zaslon za njegovimi vogali, so se zgornji odtegnili. Z osamljenimi strelji so skušali preprečiti zasledovanje. Toda nihče ni šel za njimi, le do primernih zaklonov in hiše. Notri se je zaslíševanje nadaljevalo. Le da so bili vojaki drugi in prevajalec je bil drug. Ampak njima je bilo že vseeno. Dolžili so ju sodelovanja s tistimi, prepričani, da vesta marsikaj o njih. Pili so njuno žganje, poslušali njun molk, gledali njuno zmajevanje, potem so postali nasilni. O tem so pričale številne podplutbe in rane na njihovih golih truplih. Med domačini je bila nekaj časa razširjena dokaj verjetna razlaga njihovih zadnjih trenutkov in kronisti so jo zapisali. Z leti pa je ustno izročilo razpadlo v različne verzije, ob katerih so se tudi kronike zmedle. Ukazali naj bi jima postopoma odlagati kose obleke, dokler ni ostal pred njo z vsemi bulastimi bremenami na krivi hrbtenici in s postrani visečimi boki zaradi neenakih nog; dokler ne bi stala pred njim s povešenimi prsmi, mlahavim trebuhom ter pasastimi in žilastimi nogami. Silili naj bi ju v objem, toda takrat naj bi se zgodilo nekaj drugega. S krikom, podrhtavanjem in krči naj bi začel pri njem nov napad. Tedaj naj bi ona zakričala še glasneje,

planila naprej, ga zadržala v objemu pred padcem in v tem objemu naj bi združila v istem trenutku vse svoje skupno življenje in premagala božje.

Toda o vsem tem so ostale le še med seboj nasprotno govorice in kronike se ne vedo odločiti. Res pa je, da so ju gola ustrelili in pahnili čez škarpno na cesto ali pa so ju pahnili čez in spodaj ustrelili. Pokopali naj bi ju nekje v bližini, toda tudi očitvidci niso vedeli, kje. Nekaj let kasneje so uredili v spomenik ostanke takrat z ognjem in bombami razdejanih hiš. Kljub neurju se je zbralo na odkritju mnogo ljudi. Kasneje je promet po tisti cesti vse bolj zamiral, zato so jo nehali vzdrževati. Vse je prerasla divjina, z njo je prišlo pozabljenje. Bilo jih je preveč, da bi vse pomnili. In tudi danes ni drugače. Kdo bo pomnil nas?

Problemi slovenske družbe

Pred šestnajstimi leti rešeno vprašanje

(Nadaljevanje)

Janko Jeri

»Rešitev tržaškega vprašanja bi vrnila italijanski zunanji politiki svobodo in osvobodila notranjepolitično življenje še neke druge hipoteke — reakcionarnih in afarističnih interesov, ki se radi pokrivajo z nacionalistično in tržaško masko.«

(Ferruccio Parri, eden izmed vodij italijanske protifašistične rezistence in bivši predsednik vlade v članku »Tržaška hipoteka«, Il Mondo, št. 39, 1953.)

Člena 4 in 22 mirovne pogodbe z Italijo (prvi je urejal mejo med STO in Italijo, drugi pa med STO in Jugoslavijo) sta določila obseg STO, ki je merilo 738 kvadratnih kilometrov, od tega je na anglo-ameriško odpadlo 222, na jugoslovansko cono pa 516 kvadratnih kilometrov. Anglo-ameriška cona je poleg mesta Trsta zajemala še pet občin: Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Dolina in Milje. Štetje iz leta 1910 je na področju STO ugotovilo 175.731 pripadnikov italijanskega občevalnega jezika in 89.777 oseb s slovenskim in srbskohrvatskim občevalnim jezikom. Za narodnostno vprašanje na STO je bilo značilno, da je na tem ozemlju živela italijanska večina, vendar izključno skoraj samo v mestih, ki etnično niso bila med seboj povezana, in močna slovensko-hrvatska manjšina, ki je predstavljala skoraj vse podeželsko prebivalstvo ozemlja, poleg tega pa tudi znaten del prebivalstva Trsta. Mirovna pogodba je zagotovila enakopravnost vseh narodnosti na ozemlju, poleg tega pa izrecno določila (člen 7 Stalnega statuta), da sta uradna jezika na STO italijanski in slovenski, ustava pa naj bi določila, pod kakimi okolištnimi bi se lahko uporabljala hrvaščina kot tretji uradni jezik. Člen 21 mirovne pogodbe z